

Osmanlı Sarayında Ermeni Ressamlar: Manas Ailesi *

Manas Family: The Armenian Artists Working for the Ottoman Court

Nurdan KÜÇÜKHASKÖYLÜ **

Öz

18. yüzyıldan itibaren Avrupa’da eğitim alan gayrimüslim Osmanlı ressamlarının etkinlikleri Avrupalı tarzda Osmanlı resim sanatı açısından önemlidir. Kurdukları atölyelerin, verdikleri derslerin, yurtiçi ve yurtdışında düzenlenen sergilere katılmalarının yanı sıra bazıları Osmanlı saray ressamlığı yapmış, saray ve kasırların süslemelerinde çalışmıştır. Avrupa tarzında Osmanlı resim sanatının benimsenip gelişmesinde gayrimüslim Osmanlı ressamlarının katkısını göstermesi bakımından Manas ailesinin ressam üyelerinin etkinlikleri ayrı bir önem taşımaktadır. Fakat Osmanlı hizmetinde çalışmış gayrimüslim sanatçıların etkinlikleri hakkında yapılan araştırmaların sınırlı oluşu bu aile hakkında da birçok noktayı karanlıkta bırakmıştır. Bu çalışmada birinci el kaynaklara ulaşılarak Manas ailesinin ressamlarının iki yüzyıl boyunca etkinliklerine bakılmış, üstlendikleri roller tartışılmıştır.

Kapadokya Ermenileri’nden Manas ailesi, 16. yüzyılda İstanbul’a yerleşmiş ve 18. yüzyıldan 20. yüzyıl başına kadar Osmanlı Sarayı için çalışmıştır. Çalışmada ailenin kökenleri, soyağacıyla ilgili veriler sunulurken, ressamlık yapanların aynı zamanda diplomat olduğu ve başta İtalya olmak üzere Avrupa’da eğitim aldığı anlaşılmıştır. Eserleri bilinen ilk ressam Rafael ve oğlu Manas, Rafael’in torunu Zenop; onun oğulları Rupen, Sebu, Gaspar, Aleksandr ve yeğeni Josef Manas, ailenin etkinlikleri hakkında verilere ulaştığımız ressamlardır. Manas ailesinden bu ressamların dışında, birçok değerli diplomat, tiyatrocu, yazar, gazeteci, müzisyen yetişmiştir. 18. yüzyılda Katolikliğe geçen aileden bazı kişilerin Avrupa’da eğitim alması, dil öğrenmelerinin yanı sıra sanatta da kendilerini geliştirmelerine olanak sağlamıştır. Dolayısıyla hem Osmanlı devletinin dış ilişkilerinde gerekli diplomat ihtiyacını karşılayacak öncelikli kişiler arasında olmuş, hem de sanat alanında gerekli rolü üstlenmişlerdir. Babadan oğula diplomatlık yapan söz konusu ressamlar daha çok Avrupalı tarzda padişah portreleri resmederek, Osmanlı dünyasında imgelerinin yaygınlaşmasını isteyen padişahların yenileşme hareketlerini sanat alanına taşımışlardır. Yayınlarda daha önce kapsamlı olarak ele alınmamış Manas ailesi ressamlarının genel profili Ermenice, Osmanlıca kaynaklar, çeşitli belgeler ile Topkapı Sarayı Müzesi, Dolmabahçe Sarayı Müzesi ve çeşitli özel koleksiyonlarda bulunan imzalı eserlerinin sunduklarıyla yansıtılmıştır. Görev yaptıkları dönemde saraydan ağırlıklı olarak *tasvir-i hümayûn* siparişi alan bu ressamların sanat eğitimleri padişahlar tarafından da desteklenmiştir. Öte yandan Manas ailesi ressamlarının 19. yüzyıldaki birincil mesleklerinin diplomatlık olduğu ve ‘saray ressamı’ olarak tanımlanmalarının sürekli saray çevresinde olup resim yapan kişi anlamına gelmediği, kısacası istihdamlarının salt bu şekilde yapılmadığı anlaşılmıştır.

* Bu makale, 19. yüzyıl Osmanlı Sarayı’nda Ressam Manas Ailesi başlıklı, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Prof. Dr. Günsel Renda danışmanlığında hazırladığım yüksek lisans tezinden oluşturulmuş bir çalışmadır. Bkz. Sürebahan (2002).

** Dr. Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, nurdans@hacettepe.edu.tr

Sonuç olarak hem sanat tarihi hem de Avrupa ile ilişkiler açısından Osmanlı hizmetinde gayrimüslim sanatçıların oynadığı rol, Manas ailesi örneklemeyle sunulmuştur.

Anahtar sözcükler: Manas ailesi, Osmanlı ressamı, padişah portreleri, Ermeni, gayrimüslim, 18.-20. yüzyıl Osmanlı resim sanatı.

Abstract

Activities of non-Muslim Ottoman artists who received education in Europe since the 18th century are important in terms of the European style in Ottoman painting. Apart from founding workshops, giving courses, joining national and international exhibitions, some of them had worked as court-artist in the decoration of courts and pavillions. Activities of the artist members of Manas family have great importance showing the contribution of non-Muslim Ottoman artists in the adoption and development of European style in Ottoman painting. However, due to the limited number of the studies on the activities of non-Muslim Ottomans, many important points remain unknown about this family. In this study activities of the painters from Manas family for two centuries and their roles have been discussed.

The Manasses from Cappadocian Armenians settled in İstanbul in the 16th century and worked for the Ottoman Court from the 18th century to beginning of the 20th century. The origins and the genealogy of the family show that the artists were diplomats as well, and had received education in Europe, primarily in Italy. The first family members whose works are known - Raphael and his son Manas; Zenop, the grandson of Raphael; his sons Rupen, Sebu, Gaspar, Alexander and his nephew Joseph Manas are the artists through whom we have received information about the activities of the family. Apart from these artists, many diplomats, thespians, writers, journalists, and musicians were active members of the family. Some of the members of Manas family who had become Catholic converts in the 18th century received education in Europe, which enabled them to learn foreign languages and improve themselves in art. Therefore, they had been among the people who would primarily answer the demand for diplomats in Ottoman foreign affairs, and played an important role in the field of art. These artists who worked as diplomats from one generation to the other painted the sultans' portraits in the European style and they carried over to the world of art the renovation attempts of the sultans who wanted to spread their images to the Ottoman world. The general profile of the artists of Manas family, which had not been studied comprehensively in the previous publications, were reflected through Armenian, Ottoman resources; in the documents and signed works in various special collections, in Topkapı Palace Museum, in Dolmabahçe Palace Museum. Sultans supported the art education of the members of this family who were mainly ordered medallion portrait during the period of their job. Moreover, it was understood that being a diplomat was the primary occupation of the 19th century artists of Manas family and that their being entitled as "court-artists" does not mean that they were merely courtiers and artists; in short, their employment was not restricted to being an artist. As a result, the role of the non-Muslim artists in the Ottoman service both in the field of art history and European affairs in presented through the example of Manas family.

Keywords: Manasses, Ottoman artists, Sultan portraits, Armenian, Non-Muslim, 18th-20th century Ottoman painting.

Giriş

Avrupa'da eğitim alan gayrimüslim Osmanlı ressamlarının 19. yüzyıldaki etkinlikleri Avrupai tarzda Osmanlı resim sanatı açısından önemlidir. Kurdukları atölyelerin, verdikleri derslerin, yurtiçi ve yurtdışında düzenlenen sergilere katılmalarının yanı sıra bazıları Osmanlı saray ressamlığı yapmış, saray ve kasırların süslemelerinde çalışmıştır.

Avrupa tarzında Osmanlı resim sanatının benimsenip gelişmesinde gayrimüslim Osmanlı ressamlarının katkısını göstermesi bakımından Ermeni asıllı Manas ailesinin 19. yüzyılda yaşayan ve daha çok padişah portreleri yapan ressam üyelerinin etkinlikleri ayrı bir önem taşımaktadır. Bu çalışmada, Osmanlı elçiliklerinde diplomat olarak da çalışan söz konusu Manas ailesinin genel profili sunulurken, görev yaptıkları dönemde sanat eğitimlerinin padişahlar tarafından nasıl desteklendiği ve saraydan ne tür siparişler aldıkları konusunda veriler tartışılmıştır.¹

Topkapı Sarayı Müzesi, Dolmabahçe Sarayı Müzesi ve çeşitli özel koleksiyonlarda bulunan söz konusu ressamların imzalı eserleri, resimlerinin yer aldığı albümler, aldıkları siparişleri içeren defterler, Osmanlıca, Ermeni harfli Osmanlıca, Fransızca gazeteler, dönemin seyahatnameleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgeler bu çalışmada kullanılan birinci el kaynaklardır. Ayrıca aileye ilişkin ilk monografik özetleri -vaftiz kütükleri, resimler, seyahatnameler ve yazışmalara dayanarak- oluşturan Armenag Sakızyan, Kevork Pamukciyan gibi yazarların kaleme aldıklarından, Erivan'da basılan ve Osmanlı Ermenilerinin biyografilerini de içeren ansiklopedilerden ve Gül İrepoğlu ile Günsel Renda'ya ait çağdaş yayınlardan yararlanılmıştır.

Manas Ailesi

Kapadokya Ermenileri'nden Manas ailesi 16. yüzyılda İstanbul'a yerleşmiş ve Osmanlı Sarayı için yaklaşık iki yüzyıl çalışmıştır (Bohçaliyan, 1989, s. 3). Ailenin Celâli İsyancıları sırasında İstanbul'a göç etmiş olduğu tahmin edilmektedir (Pamukciyan, 1994, s. 286)². Manas ailesinin bilinen en eski üyesi, 16. yüzyılda Kayseri'den İstanbul'a geldiği söylenen Artin Manas'tır (Çark, 1966, s. 135). 18. yüzyıldan sonra Katolik olan ve sarayda ressamlık yapıp yüksek mevkilere kadar ilerleyen bu ailenin üyeleri Osmanlı devletine diplomat olarak da hizmet etmiştir³.

Manas soyadının, Osmanlı sarayında eserleri bilinen en eski ressam Rafael'in ikinci ismi Manas'tan geldiği tahmin edilir⁴. Rafael'in ve yine ressam olduğu bilinen oğlu Manas'ın aynı adı taşıması, Rafael'in babasının isminin de Manas olma

¹ Osmanlı gayrimüslim sanatçıları konu alan yayınlardan bazıları şunlardır: Renda, 2000, 1996, 1977; Pamukciyan, 1994; Tuğlacı, 1983, 1981; Cezar, 1995; Özendes 1998, 1996, 1995; Kürkman, 2004; Saris, 2010, 2003.

² Tokat, Sivas, Kayseri gibi Anadolu'nun bazı kentlerinden İstanbul'a nakledilen ya da göç eden Ermeniler 17. yüzyılda artmış, 1635'te gelenlerin yerlerine dönmeleri konusunda emirler çıkmıştır. Bu dönemde Ermeniler Doğu ve Akdeniz ticaretinde önemli bir yere sahiptir (Mantran, 1995, s. 79-80).

³ Monofizist doktrine bağlı ve Doğu'nun en eski kilisesi olan Ermeni Gregoryenlerinin bir grubu 18. yüzyıldan sonra Katolikliğe yönelmişlerdir (Ortaylı, 1985, s. 995). Fransa'nın önderliğinde sürdürülen Katolik propagandasının bir sonucu olarak ortaya çıkan Katolik Ermeniler Ana Kilise'den ayrılmıştır. İstanbul'daki sirtüşmeler sonucunda Rum ve Ermeni Patriki'nin şikâyetleriyle misyonerler ve Katolikliğe geçenler sınırdışı edilmiştir (Beydilli, 1995, s. 1). Rus-İran Savaşı'nda Ermenilerin Rusya ile yakın işbirliği içerisinde bulunmaları ve 4 Nisan 1828'de Rusya'ya ilan edilen savaş nedeniyle Katolik Ermenilerin sürgün edilmesi hız kazanmıştır (Şimşir, 1982, s. 21; Beydilli, 1995, s. 89). 18. yüzyıldan sonra Manas ailesi de Katolikliğe geçmiş olmalıdır. 1820'de Düzyan Ailesi, 1828'de Manas Ailesi sürgün edilen Katolik Ermeni ailelerindendir (Beydilli, 1995, s. 106; Çark, 1966, s. 143; Şimşir, 1982, s. 24).

⁴ Manas ismi eski Türkçeden aktarılırken *Minas, Menas, Menase, Manasyan*, Fransızca kaynaklarda ise *Manaise, Manasse* olarak yazılmıştır. *Manas* kelimesinin Ermenicede *unutturucu, unutturan* anlamına geldiği dilbilimci Aceryan tarafından hazırlanan bir sözlükte belirtilmiştir (Aceryan, 1976, s. 253).

ihtimalini düşündürmüştür (Pamukciyan, 1987, s. 31). Konuyla ilgili olarak Ignatius Mouradgea D'Ohsson (1740-1807), *Tableau Général de l'Empire Othoman (Osmanlı İmparatorluğu'nun Genel Görünümü)* adlı 1790 tarihli eserinde Rafael Manas'ın, saray ressamı olan babasının yerini aldığından bahsetmiştir⁵. Bu nedenle başlangıçta, Rafael Manas'ın babasının Sultan III. Ahmed'in (1703-1730) portrecisi olarak bilinen Parseğ olduğu kanısı yaygınken (Azaryan, 1981, s. 214; Bohçaliyan, 1989, s. 31), Rahip Lukas İnciciyan'ın (1758-1833) Esayi ya da Yesayi olarak bahsettiği bir sanatçının Parseğ'in kardeşi olduğunu belirtmesi ve Pamukciyan'ın Parseğ'in kardeşi Yesayi'nin Rafael'in eşi Antaram'ın babası olduğundan söz etmesiyle Rafael'in sarayda ressam olarak çalışan babasının Parseğ olmadığı -muhtemelen Manas adını taşıyan- başka bir kişi olduğu anlaşılmıştır (Bohçaliyan, 1989, s.31; İnciciyan, 1956, s.84; Pamukciyan, 1987, s.30-31).

Ailenin soyağacına ilişkin verilere göre, Rafael'in oğlu Manas Manas, torunu da Zenop Manas'tır (Azaryan, 1981, s. 213). Zenop Manas'ın oğulları ise 19. yüzyılda etkin olan Rupen, Sebu, Gaspar ve Aleksandr'dır (Sakızyan, 1940, s. 100; Bohçaliyan, 1989, s. 31). Ayrıca Zenop'un kardeşi Mıgırdiç'in oğlu olan Josef Manas da bu ailenin ressam üyeleri arasındadır (Azaryan, 1981, s. 214). Manas ailesinden bu ressamların dışında, birçok değerli diplomat, tiyatrocu, yazar, gazeteci, müzisyen yetişmiştir. Viyana konsolosluğu yapmış Puzant, İstanbul'da darphanede çalışan Krikor, Paris Osmanlı elçiliğinde görev yapmış olan Boğos, İstanbul'da belediye memurlarından Greguar ve Antuan, tiyatrocu ve yazar Seropion, belediyede evrak müdürlüğü yapan Aleks, İstiklâl Marşı'nın bestesini yapmış olan oğlu müzisyen Edgar Manas; Belçika Türk elçiliğinde sekreter olan Piyer Manas, yazar Edvar ve gazeteci J.D. Manas bunlar arasındadır (Sürbahan, 2002, s. 120-122).

Rafael Manas ve Manas

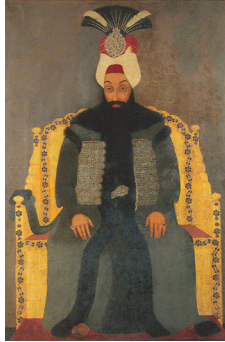
1710-1720 yılları arasında doğduğu düşünülen Rafael Manas kayıtlara göre 27 Ocak 1780 tarihinde ölmüştür (Pamukciyan, 1987, ss. 30-31)⁶. Gençken İtalya'da sanat eğitimi almış ve Sultan I. Mahmud (1754- 1757), Sultan III. Osman (1754-1757) ve Sultan III. Mustafa dönemlerinde (1757-1774) saray ressamı olarak çalışmıştır (Sakızyan, 1940, s. 99; Renda, 1977, s. 57; Stepanyan, 1981, s. 281; Azaryan, 1981, s. 214; Pamukciyan, 1987, s. 31; Pamukciyan, 1994, s. 286). Ayrıca mimar olduğundan bahsedilse de bu konuda kesin bir veri yoktur (Azaryan, 1981, s. 214). Bugün Topkapı Sarayı Müzesi'nde ve çeşitli özel koleksiyonlarda Rafael imzalı çeşitli kadın ve erkek portreleri bulunmaktadır⁷. Yine onun

⁵ D'Ohsson'ın 1788, 1790, 1824 yıllarında Paris'te Fransızca olarak üç cilt olarak basılan eseri, 7 cilt olarak tekrar basılmıştır (D'Ohsson, 2001, s. 274, 1788, 1790, 1824). Türkçe bir çevirisi için bkz. D'Ohsson (t.y., s. 258).

⁶ Ressam Rafael Manas, *diratzu* lakabıyla anılmıştır. *Diratzu* kelimesinin Ermenice'de *Celebi* anlamına geldiği ve genellikle yazar ve ilim adamları için kullanıldığından söz edilir. Bu lakabın sanatkarlar için kullanılmadığını belirten Kevork Pamukciyan, Rafael'in kilisede *muganni* olarak çalıştığından dolayı böyle anıldığını vurgulamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Pamukciyan (1994, s. 286; 1987, s. 30-31). Kürkman, Rafael'in doğum tarihini 1715 olarak belirtmiş fakat kaynak belirtmemiştir (Kürkman, 2004, s. 712).

⁷ Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı'nda, H. 2143 numaraya kayıtlı bir albüme Rafael imzalı değişik kadın ve erkek portreleri bulunmaktadır (Cezar, 1995, s. 92; Renda, 1977, s. 56). Bunların dışında özel koleksiyonda bulunan *Saray Nedimesi*; 1746 tarihli Ermenice imzaladığı *Anne ve Çocuğu* adlı eseri, Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan 1745 tarihli *Hamamda Anne ve Kızı, Bağdan Dönen Genç Kadın* gibi eserleri bilinmektedir (Anonim, 1998, s. 94-95; Renda, 1994, s.216, 1977, s. 56; Pamukciyan, 1994, s.286, 1987, s. 32).

yaptığı düşünülen 1758 tarihli dini içerikli -bugün yerinde bulunmayan- yağlıboya bir resmin Balat Ermeni Kilisesi duvarında yer aldığından söz edilir (Pamukciyan, 1987, s. 32). Ayrıca, Levni'nin yaptığı *Kebir Musavver Silsilename*'ye eklenen Sultan I. Mahmud, Sultan III. Osman, Sultan III. Mustafa ve Sultan I. Abdülhamid portrelerinin de Rafael ya da öğrencileri tarafından yapıldığı düşünülmektedir (İrepoğlu, 2000, s. 380, 388)⁸. Rafael Manas 1780 tarihinde öldüğüne göre ona atfedilen bazı portreler muhtemelen oğlu Manas Manas tarafından gerçekleştirilmiştir (Resim 1)⁹. Zira bu konuda Giambatista Toderini önemli bilgiler vermiştir. 1785 yılında, Manas'ın atölyesini ziyaret eden Toderini, Kantemiroğlu'nun Osmanlı tarihiyle ilgili kitabında kullanılan padişah portreleri konusunda bilgi edinmek amacıyla Manas Manas'a başvurmuştur (Toderini, 1787, s. 56-57)¹⁰. Bu ziyareti sırasında Türk bir ressam tarafından yapılmış manzara tablosu gördüğünden de bahsetmiş ve onların insan resmi yapmasını iyi bilmediklerini belirtmiştir (Renda, 1977, s. 187). Ayrıca Manas'ın Sultan I. Abdülhamid'in (1774-1789) tam boy portresini yaptığını belirtmiştir. Anlaşıldığı üzere Sultan Abdülhamid dönemi, Rafael Manas'ın yaşlılık yıllarıdır ve oğlu Manas Manas onun etkinliklerini sürdürmektedir¹¹. Rafael ve oğlu Manas, resimli el yazma üretiminin azaldığı yıllarda, gerek tempera, gerekse tuval üzerine yağlıboya ya da suluboya ile yaptığı portrelerde, malzeme, boyut ve kompozisyon açısından Avrupa resminin özelliklerini yansıtan eserleriyle Osmanlı resim sanatında tuval resimlerini başlatan öncü ressamlar arasında yer almışlardır (İrepoğlu, 2000, s.293, s.388-390, 1999, s. 161-172). D'Ohsson'nın Rafael'i *dönemin Rafaello*su olarak tanımlaması yaşadığı çağda -hem üretken hem de saray çevresinde etkin bir ressam olarak- İstanbul'da ününün yayıldığını göstermektedir (D'Ohsson, t.y., s. 258; Renda, 1977, ss. 56-57).

Resim 1. Sultan I. Abdülhamid, Topkapı Sarayı Müzesi 17/22, 168 x106 cm, tuval üzerine yağlıboya, (İrepoğlu, 2000, s. 434).

⁸ Bkz. TSMK, A.3109.

⁹ Resimde görülen eser Rafael'in oğlu Manas'a atfedilebilecek eserlerden biridir.

¹⁰ Venedikli rahip ve bilgin Giam Battista Toderini (1728-1799) 1781-1786 yılları arasında İstanbul'da bulunmuştur ve 3 cilt olarak Türk edebiyatına ilişkin yazdığı eserini Venedik'te yayımlamıştır. Toderini, Kantemir'in (1673-1723) Osmanlı tarihinin 1734 Londra ve 1735 Hamburg baskılarında bulunan, Osmanlı saray ressamı tarafından yapılmış padişah portreleri hakkında bilgi edinmek üzere Balat'daki atölyesine gitmiştir. Bu konuda bkz. Toderini (1787, s. 56-57); Pamukciyan (1994, s. 286, 1987, s. 30).

¹¹ Rafael Manas'ın 1710-1720 yılları arasında doğduğu tahmin edildiğine göre, Manas Manas en erken 1730-1740'larda doğmuş olmalıdır.

Zenop Manas

Rafael Manas'ın torunu Zenop Manas (?-1840), İtalya'da eğitim almış, ressamlığının yanı sıra diplomatik görevlerde bulunmuştur (Resim 2). Doğum ve ölüm tarihi hakkında aile ile ilgili kaynaklarda bilgi verilmemesine rağmen Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelerden 1840 yılında öldüğü anlaşılmıştır¹². Söz konusu belgelerde Viyana Osmanlı Elçiliği'nde çalışan Zenop Manas'ın maaşına yapılan zam ve İstanbul'a dönüş harcırahı konusundaki talebini gösteren bilgiler de bulunmaktadır. Bu verilere göre diplomat ve ressam Zenop Manas, daha çok Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmud döneminde etkin olmuş, 1834'te Avrupa'da elçilikler tekrar açıldığında Sultan II. Mahmud tarafından Viyana'ya Osmanlı elçiliğine gönderilmiştir (Avédissian, 1959, s. 397; Bohçalıyan, 1989, s. 32; Pamukciyan, 1994, s. 286, 1990, s. 38; Sakızıyan, 1933, s. 549; Stepanyan, 1981, s. 28;;)¹³. Zenop'tan saray ressamı olarak bahsedilmesi (Bohçalıyan, 1989, s. 32; Stepanyan, 1981, s. 281). -elçilikte baş tercümanlık görevini sürdürürken- saray için resim konusunda da etkin olduğunu göstermektedir. Günümüzde az sayıda eseri bilinen Zenop'un resimleri arasında Sultan II. Mahmud dönemine ait Osmanlı sultanlarının küçük portreleriyle oluşturulmuş bir soyağacı tablosu vardır (Kürkman, 2004, s. 593).

Resim 2. Zenop Manas'ın portresi (Çark, 1966, s. 141; Sürbahan, 2002, Ek II).

Rupen ve Sebuĥ Kardeşler

Zenop Manas'ın en büyük oğlu Rupen Manas'ın doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir (Resim 3) (Bohçalıyan, 1989, s. 31; Sakızıyan, 1940, s. 100). Kevork Pamukciyan'ın tahminlerine göre 1810-1815 yılları arasında doğmuş; ölümü ise 1875 yılından sonra gerçekleşmiştir (; Pamukciyan, 1994, s. 286, 1990, s. 38). Rupen Manas'ın Sultan II. Mahmud'un devlet dairelerine asılan portrelerini yaptığından ve resim eğitimi için padişah tarafından Avrupa'ya gönderildiğinden -kaynak gösterilmeden- bahsedilir (Arseven, 1955, s. 128). Söz konusu yıllarda, eğitim için Avrupa'ya gönderilen öğrenciler askeri okullardan seçilmiştir. Dolayısıyla Tanzimat'a kadar -mühendislik, tıp, sanat

¹² Konuyla ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde rastladığımız 1256/1840 tarihli bir belgede, Zenop Manas'ın ölümünden dolayı eşine ve çocuklarına maaş bağlanacağından söz edilmektedir. Bu belge Zenop Manas'ın hem ölüm tarihini vermesi, hem de Viyana'da 1840 yılına kadar görev yaptığını göstermesi bakımından önemlidir. Bkz. BOA, Hariciye İradeleri, no. 210/1256.

¹³ 1821 yılındaki Rum ayaklanmasının ardından Avrupa'daki elçilikler kapatılmış, Babiali'ye Rum tercümanlarının yanlış haber gönderdikleri öğrenilmiştir. Sultan II. Mahmud tarafından suçlular cezalandırılmış ve kapatılan elçilikler 1834'te tekrar açılmıştır (Lewis, 1970, s. 89; Kuran, 1988, s. 64-65).

gibi- çeşitli konularda eğitim görmek üzere Müslüman olmayanlar Avrupa merkezlerine gönderilememiştir¹⁴. Bu nedenle Rupen Manas'ın Avrupa'da resim eğitimi alması, Sultan II. Mahmud tarafından Paris elçiliğinde görevlendirilmesiyle sağlanmıştır (Arseven, 1955, s. 128; Cezar, 1995, s. 96).

Resim 3. Rupen Manas'ın fotoğrafı (Çark, 1966, s. 138; Sürbahan, 2002, Ek II).

Rupen Manas, Sultan II. Mahmud döneminde, 1834 yılından sonra Paris Osmanlı Elçiliği'nde Süleyman Paşa'nın tercümanı olarak çalışmıştır (Bacquê-Grammont, Kunalalp ve Hitzel, 1991, s. 124; Pamukciyan, 1994, s. 286; Unat, 1968, s. 236). 1846 tarihli bir belgeye göre de Paris elçiliğinden istifa eden bir kişinin yerine önerilmiştir. Rupen'in yabancı dil bildiği için söz konusu görev için en doğru kişi olduğu ve daha önce Paris'te uzun yıllar kaldığı, resim konusunda eğitim gördüğü belirtilmiştir. Ayrıca eğer atanırsa resim tahsiline de Paris'te devam edebileceği öngörülmüştür. Bu bilgilere göre Rupen Manas, Paris'te Sultan II. Mahmud döneminde de kalmış ve resim eğitimi almıştır. Ayrıca söz konusu öneriye olumlu cevap verilmesi, Sultan II. Mahmud'un sanat eğitimine verdiği desteği göstermektedir¹⁵. Padişahın desteği, 1848 tarihli belgeden açıkça anlaşılmaktadır: Rupen Manas kendi yazısıyla tercümanlık görevinin sona erdiğini belirtmiş ve yağlıboya resim konusunda aldığı eğitimi tamamlamak için bir yıl daha kalma isteğini belirtmiştir¹⁶. Muhtemelen bu isteğe de olumlu yanıt verilmiştir. Zira Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde konuyla ilgili 1849 tarihli belge İstanbul'a geri dönüşü için harcırah verilmesine dairdir¹⁷. 1850 tarihli bir belgede de *Tercüme Odası*'nda memur olduğundan bahsedilir. Demek ki sanat eğitimini tamamlayıp 1849 yılında Paris'ten dönmüş ve 1850 yılında tercüme odasında çalışmaya başlamıştır (Pamukciyan, 1994, s. 286). 1869 yılında Milano'daki Osmanlı Konsolosluğu'na başkonsolos atanmıştır (Avédissian, 1959, s. 397; Azaryan, 1981, s. 213; Boşçalıyan, 1989, s. 31-32; Çark, 1966, s. 140; Pamukciyan, 1994, s. 286, 1990, s. 38; Sakızyan, 1940, s. 100, 1933, s. 52-57). 1 Temmuz 1875'te Darülfünun'da Şeker Ahmed Paşa tarafından düzenlenen

¹⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Şişman (2004).

¹⁵ Söz konusu belge için bkz. BOA, Hariciye İradeleri, 1262 / 1727.

¹⁶ Bu belgeyi kendi el yazısı ile Osmanlıca yazmış ve *ressam kulları* olarak imzalamıştır. BOA, Hariciye İradeleri no.2255.

¹⁷ Belge için bkz. BOA, Hariciye İradeleri, no. 2501.

resim sergisine katılmıştır (Pamukciyan, 1994, s. 286)¹⁸. Görev yaptığı sırada saraydan gelen siparişler doğrultusunda gerek büyük boyutlu tuvaler (Resim 4)¹⁹ gerekse küçük madalyon portreler/ *tasvir-i hümayûn* nişanları yapan Rupen Manas, Avrupalı tarzda padişah portreleri yapan öncü ressamlar arasında yerini almıştır²⁰.

Resim 4. Sultan Abdülmecid, Topkapı Sarayı Müzesi 17/118, 255 x 152 cm, yağlıboya, Rupen Manas (atf), (Renda, 2000, s. 514).

¹⁸ Sergiye verdiği eser ya da eserler hakkında şimdilik bir bilgiye ulaşılammıştır. Sergi hakkında bkz. Oza-noğlu (1983, s. 14-15).

¹⁹ Resim 4'te görülen eser, Rupen Manas'a atfedilen söz konusu tuvalerinden biridir. Bu esere benzer bir örnek İsveç Drottingholm Sarayı'nda 1857 tarihli ve *Rubens Manasie* imzalı yağlıboya bir Sultan Abdülmecid portresidir (Renda, 2000, s. 454). Diğer portreler için bkz. Renda (2000, s. 512, 514). Rupen Manas'a ait eserlerin üslup, teknik ve kompozisyon açısından genel bir değerlendirmesi ve kataloğu için bkz. Sürbahan, (2002, s. 53-59, 70-73). Ayrıca Rupen Manas'ın hazırladığı, Sultan Abdülmecid'in büyük kızı Fatma Sultan'ın bir portresi, Paris'te, *L'illustration* gazetesinin 2 Eylül 1854 tarihli sayısında yayımlanmıştır (*L'illustration*, 2 Septembre 1854; Çark, 1966, s. 389; Sakızyan, 1940, s. 100, 1933, s. 52-57, 1932, s. 147).

²⁰ Rupen Manas'ın -imzalı bir Sultan II. Mahmud portresi şimdilik bilinmemekle beraber- Sultan Abdülmecid'in portrelerini yaptığı kesindir. Çark, yılını ve tasnif numarasını belirtmediği Sultan Abdülmecid devrine ait, onun tarafından yapılmış *tasvir-i hümayûn* nişanlarının ücretleri konusunda bir belgeye işaret etmiştir: "*Paris'de mukim Rupen Efendi marifetiyle tanzim ettirilmiş olan tasvir-i hümayûn malukane için sarfolunan 5000 Frank ile Viyana ve Berlin sefaretlere içinde bir kıt'a tasvir-i hümayûn tanzim olunmak üzere beheri beşer bin franktan on bin frankın efendi mumaileye ifa olunması bildiriliyordu* " Bkz. Çark, (1966, s. 139). Konuyla ilgili 1847 yılına ait başka bir belgeden de Cezar söz eder: "... bir yazışmada Paris başkonsolosu, elçilik binasına konulmak üzere Abdülmecid'in bir portresini istemiş ve İstanbul'dan Paris'e tablonun gönderilmesinin güç olacağına düşünülmesi halinde konsolosluk baş tercümanı Rupen Efendi'nin kendisinde bulunan örneğe göre padişahın portresinin yapılmasına izin verilmesini istemişti. Elçinin bu isteğine tablonun İstanbul'da yapılarak gönderileceği cevabı verilmişti" (Cezar, 1995, s. 124). *Tasvir-i hümayûn* nişanları, padişahın yaklaşık 5-6 cm çapında madalyon şeklinde, çoğunlukla tam profil olarak betimlendiği bazen değerli taşlarla bezenmiş bir portresini içeren, zincirle boyuna asılan ya da göğüse takılan nişanlardır. Bu tür portrelerin sergileme amaçlı, takı olarak kullanılan ya da mücevher kutularının üzerinde görülen örnekleri de vardır. Çoğunlukla inceltilmiş bir fildişi tabaka üzerine yağlıboya/ suluboya veya karma teknikle yapılmışlardır. Fildişinin yanı sıra sedef, gravür, fotoğraf ya da kağıt üzerine yapılmış örnekleri de vardır. Bu eserler tekniğine, türüne göre *tasvir-i hümayûn nişanları*, *portreli nişanlar*, *fildişi portreler* veya *minyatür/ madalyon portreler* olarak anılmıştır. Ayrıntılı bilgi ve örnekler için bkz. Renda (2002, s. 491-501); Küçükhasköylü (2007, s. 377- 392). Avrupa örnekleri için bkz. Williamson (1904).

Zenop Manas'ın ikinci oğlu Sebuhan Manas, 1816-1889 yılları arasında yaşamıştır (Resim 5) (Azaryan, 1981, s. 214; Sakızyan, 1940, s. 100; Stepanyan, 1981, s. 282). Halil Edhem Bey, Sebuhan Manas'ın Sultan II. Mahmud tarafından eğitim için Avrupa'ya gönderildiğinden söz etmiş, fakat bu konuda herhangi bir belge sunmamıştır (Halil Edhem, 1970, s. 26)²³. Bazı kaynaklarda Sebuhan'ın İtalya'da eğitim gördükten sonra Paris'teki Osmanlı Elçiliği'nde birinci sekreter olarak çalıştığı bilgisi geçmektedir (Stepanyan, 1981, s. 282). 1852 yılında yayımlanan *Mecmua-ı Havadis*'in kasım sayısında verilen bilgiye göre de Sebuhan Manas Paris Osmanlı Elçiliği'ne birinci sekreter olarak atanmıştır (*Mecmua-ı Havadis*, Kasım 1852; Çark, 1966 s. 140; Pamukciyan, 1994 s. 286-287)²⁴. Bu tarihten sonra aynı görevde otuz yıla yakın çalışmıştır (Çark, 1966, s. 140; Bohçalıyan, 1989, ss. 31-37; Pamukciyan, 1994, s. 286-287; Sakızyan, 1933, s. 52-57). Paris'teki Osmanlı elçiliğinde çalışan Agop Gircikyan Efendi'ye hitaben yazılmış olan 1859 tarihli bir mektupta Sebuhan Efendi'nin aynı vazifesi ve maaşı muhafaza edilmek şartıyla İstanbul'a nakli istenmiştir²⁵. 1863 Paris Elçiliği kayıtlarında isminin yeniden geçmesi Paris'teki görevine tekrar dönmüş olduğuna işaret eder²⁴.

Resim 5. Sebuhan Manas'ın fotoğrafı, (Çark, 1966, s. 139; Sürbahan, 2002, Ek II).

Sebuhan Manas, Paris Osmanlı Elçiliği'nde çalışırken Sultan Abdülmecid'in portrelerini yapıp İstanbul'a göndermiştir. Örneğin 1854 yılı sonlarında Çırağan Sarayı'ndan Paris'te baş tercüman olan Sebuhan Manas'a gönderilmiş bir telgrafta Sultan Abdülmecid'in Sebuhan Manas'ın yaptığı *tasvir-i hümayûn* için memnuniyet duyduğu belirtilmiş ve tanesi 1500 kuruştan 9000 kuruş karşılığında 6 portre daha sipariş edilmiştir²⁵. Sultan II. Mahmud döneminde henüz genç olmasından dolayı, daha

²¹ Aynı bilgi Sakızyan tarafından da tekrar edilmiştir (Sakızyan, 1932, s. 144-148).

²² *Mecmua-ı Havadis*, 1852-1869 yılları arasında İstanbul'da yayımlanan Ermeni harfli Osmanlıca gazetedir (Tekin, 1997, s. 117).

²³ Bu belge için bkz. BOA, Hariciye İradeleri, no.3051/1859

²⁴ Bu bilgiye 25 Aralık 2001 tarihinde [http:// www.osmanli.gen.tr/](http://www.osmanli.gen.tr/) Ermeni ağ sitesinden erişilmiştir.

²⁵ Armenag Sakızyan tarafından ilk kez Surp Pıgırdıç Ermeni Hastanesi Salnamesi'nde verilen bu bilgi daha sonraki Ermeni yazarlar tarafından tekrar edilmiştir. Sakızyan, Çırağan Sarayı'ndan gönderilen telgraf hakkındaki bilgiyi B.H.T. Manas'tan aldığını belirtir ve Sebuhan Manas'ın Abdülmecid portrelerinden dolayı aynı yıl ödüllendirildiğinden bahseder (Avedissian, 1959, s. 397-398; Sakızyan, 1940, s. 100, 1933, s. 52-57). BOA'da

çok Sultan Abdülmecid döneminde etkin olan Sebuhan Manas'ın imzalı bir Sultan II. Mahmud portresi şimdilik bilinmemektedir. 19 Eylül 1922 tarihli *Stamboul* gazetesinde Reşad Fuat Bey'in mezarla satışa sunulan koleksiyonunda *Manas* imzalı bir Sultan II. Mahmud portresinden bahsedilir (Sakızıyan, 1940, s. 100, 1933, s. 52-57). Ancak *Manas* adlı kişinin ilk adı belirtilmemiştir²⁶. Sebuhan Manas'ın imzaladığı Sultan Abdülmecid'e ait *tasvir-i hümayûn* nişanları ve aynı padişahın madalyon portreleri daha çok 1850'li yıllarda yapılmıştır. Ressamın bilinen tek Sultan Abdülaziz portresi ise bugün Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı'nda bulunan, 1868 tarihli (1273) ve imzalı eserdir (Resim 6)²⁷.

Resim 6. Sultan Abdülaziz, Topkapı Sarayı Müzesi 17/224, 14 x 10 cm, 1868, Sebuhan Manas, (Sürbahan, 2002, res. 14).

Gaspar Manas

Saray ressamı olarak anılan Zenop Manas'ın üçüncü oğlu Gaspar Manas, Viyana Osmanlı Elçiliği'nde baş tercüman olarak çalışmıştır (Pamukciyan, 1994, s. 286; Sakızıyan, 1940, s. 10). Doğum ve ölüm tarihleri hakkında kesin bir bilgi yoktur. Pamukciyan, şüpheli olmakla birlikte 1885'te Paris'te ölmüş olabileceğinden bahseder (Pamukciyan, 1994, s. 286). Sakızıyan, Sebuhan Manas'tan kısa bir süre önce (Sakızıyan, 1940, s. 100), Bohçaliyan ise Sebuhan Manas'tan bir yıl önce öldüğünü belirtmiştir (Bohçaliyan, 1989, s. 32). Sebuhan Manas'ın ölümü 1889 olduğuna göre Gaspar Manas 1888'de ölmüş olmalıdır. Doğum tarihi ise Zenop'un üçüncü oğlu olması dolayısıyla Sebuhan'ın doğum tarihinden sonra yani 1816 sonrasıdır.

raştırdığımız 1854 tarihli bir belge B.H.T. Manas'ın verdiği bilgiyi doğrulamaktadır. Bkz. BOA, hariciye İradeleri, no.5653/136.

²⁶ Pamukciyan, Sebuhan Manas'ın eserleri arasında 1833'te Sultan II. Mahmud tarafından Kazaz Artin Amira'ya sunulan bir *tasvir-i hümayûn* nişanından bahseder (Pamukciyan, 1994, s. 286-287). Söz konusu nişan TSM'de bulunan, 1832 tarihli İspanyol asıllı Marras'ın eseri ile karıştırılmış olabilir. Marras hakkında bkz. Renda, (2000, s. 509).

²⁷ Bu eser için bkz. TSMK 17/224. Bohçaliyan, Sebuhan Manas'ın büyük boy Sultan Abdülaziz ve Sultan Abdülmecid portreleri de yaptığından söz eder. Bkz. Bohçaliyan (1989, s. 36-37). Fakat araştırmalarda, Sebuhan Manas imzalı bir örneğe şimdiye kadar rastlanmamıştır. Padişah portrelerinin dışında yaptığı bilinen tek eseri, 1273/1857 tarihli ve Osmanlıca olarak imzaladığı bir Türk subayının resimlediği portredir. Bkz. Sakızıyan, (1940, s. 100, 1932, s. 146). Sebuhan Manas, mücevher kutuları için de madalyon portreler hazırlamıştır. Bkz. Sürbahan (2002, s. 62). Sebuhan Manas'ın eserleri için bkz. Sürbahan (2002, s. 73-78).

Ressam Gaspar, uzun yıllar Viyana'daki Osmanlı elçiliğinde tercüman ve başkâtip olarak çalışmış, daha sonra aynı göreve Paris'teki Osmanlı elçiliğinde devam etmiştir (Azaryan, 1981, s. 214; Çark, 1966, ss. 142-143; Pamukciyan, 1994, s. 286). Viyana'da görev yaptığına dair en eski belge 1 no'lu devlet salnamesidir. 1265/1848 tarihli salnamede de tercümanlar arasında *Anas Efendi* ismi geçer. Söz konusu kişi Gaspar Manas olmalıdır. Çünkü Viyana'da görev yaptığını bildiğimiz Zenop ve Aleksandr bu tarihten çok daha önce ölmüştür. Bu belgeye göre Gaspar Manas 1848 ya da daha önce Viyana'daki görevine başlamış ve 1879-1880'e kadar Viyana'da kalmıştır. 1268/1851 salnamesinde 2. tercüman; 1269/1852 salnamesinde baş tercüman, 1282/1865 salnamesinde sır kâtipi olarak anılmaktadır (Tuncer, 2000, s. 108). 1294/1877'den itibaren ise ismine rastlanmaz. Gaspar Manas'ın bilinen tek eseri Viyana'da bir Ermeni Manastırı'nda bulunan bir erkek portresidir ve *Gaspar Manas 1856* imzalıdır. Ressamın Viyana Elçiliği'nde görev yaptığı sırada yapmış olabileceği söz konusu esere bakıldığında ailenin diğer sanatçıları gibi usta bir portre ressamı olduğu söylebilir²⁸.

Aleksandr Manas

Zenop Manas'ın en küçük oğlu Aleksandr Manas, Viyana Osmanlı Elçiliği'nde memur olarak çalışmıştır (Arseven, 1955, s. 128; Çark, 1966, s. 143; Pamukciyan, 1994, s. 286). Doğum tarihi bilinmemekle beraber -diğer kardeşlerinin doğum tarihlerine bakılırsa- en erken 1818-1820 yılları arasında doğmuş olmalıdır. 1839'da Viyana Güzel Sanatlar Akademisi'nden mezun olmuş ve aynı tarihte ölmüştür (Arseven, 1955, s. 128; Bohçaliyan, 1989, s. 31-32). Genç yaşta ölen (yaklaşık 18-19) Aleksandr'ın etkinlikleri konusunda veriler sınırlıdır. Ancak onun da babası ve kardeşleri gibi resme meraklı olduğu bu konuda aldığı eğitimden anlaşılmaktadır (Bohçaliyan, 1989, ss. 31-32; Pamukciyan, 1994, s. 286; Sakızıyan, 1940 s. 101, 1933, s. 52-57;).

Josef Manas

Kaynaklarda Hovsep, Joseph Menas ya da Yosef olarak da geçen ve minyatürist/minyatür ressamı ve madalyon portrelerin ustası olarak anılan Zenop Manas'ın yeğeni Josef Manas, 1835-1916 yılları arasında yaşamıştır (Resim 7) (Arseven, 1955, s. 128; Avédissian, 1959, s. 99; Azaryan, 1981, s. 214; Çark, 1966, s. 143; Cezar, 1995, s. 96; Halil Edhem, (1924), 1970, s. 22; Kürkman, 2004, s. 584; Pamukciyan, 1994, s. 286)²⁹. Ailenin diğer ressamı gibi çeşitli diplomatik görevler alan ve kuzeni Sebuhan Manas'tan sonra saray ressamlığı yapan (Bohçaliyan, 1989, s. 31-37). Ressamın atölyesinin (1890'larda) Pera'da Yağhane Sokak'da olduğu bilinmektedir (Anonim, 1894; Kürkman, 2004, s. 584). Sultan II. Mahmud döneminde (1808-1839) yaygınlaşan fildişi üzerine madalyon

²⁸ Eser yayımlanmıştır (Kürkman, 2004, s. 583).

²⁹ Josef Manas ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Küçükhasköylü (2007, s. 377-392).

portre geleneğini 20. yüzyıl başına kadar yaptığı padişah portreleri ile sürdürmüş ve daha çok Sultan Abdülaziz ve Sultan Abdülhamid döneminde etkin olmuştur (Renda, 2000, s. 524)³⁰.

Resim 7. Josef Manas'ın fotoğrafı, (Sürbahan, 2002, Ek II).

Sultan Abdülhamid döneminde saray fotoğrafçısı Kostantin Kargopulo'nun idari yardımcılığına getirilen (Öztuncay, 2000, s. 87) Josef Manas'ın eserlerinden padişahın övgüyle söz ettiği kaynaklarda geçmektedir (Bohçaliyan, 1989, s. 36-37; Sakızıyan, 1933, s. 52-57)³¹. Sanatçı, dönemin diğer ressamlarının danıştığı usta bir saray ressamı olarak anılmıştır. İstanbul Üniversitesi'nde bulunan bir envanter defterindeki listeye göre padişah portrelerinin yanı sıra siparişlere göre manzara ve tarih konulu resimler de yapmıştır³². Örneğin kendisine, 1898'de Alman İmparatoru II. Wilhelm (1859-1941) ve eşinin Sultan II. Abdülhamid'i ziyaretlerinin anısına portreleri sipariş edilmiştir³³. Milli Saraylar Arşivi'nde bulunan 1899-1900 tarihli bir belgeye göre de Alman İmparatoriçesi Augusta Victoria'nın (1858-1921) portresi için Josef Manas'a 30 lira ödenmiştir (Renda, 2000, s. 457)³⁴. Sultan II. Abdülhamid'in verdiği sipariş üzerine yapılan söz konusu portrelerden biri Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan eser olmalıdır (Resim 8). Nitekim 1899 tarihli ve fotoğraf üzerine yağlıboya tekniğinde yapılmış portre Josef Manas imzalıdır (Sürbahan, 2002, s. 82).

³⁰ Josef Manas'ın Dolmabahçe Sarayı ve Topkapı Sarayı müzelerinde, çeşitli özel koleksiyonlarda şimdiye kadar tespit ettiğimiz eserleri hakkında bkz. Tajan (1991, s. 275); Renda (2000, s. 511); Küçükhasaköylü (2007, s. 377-392).

³¹ Bu konudaki haber için bkz. *Le Moniteur Oriental*, 11 Avril 1886.

³² Envanter defteri için bkz. İÜK (no.9079, 34); Renda (2000, s. 457). Söz konusu listede manzaralar da yaptığı belirtilen Josef Manas'ın tarihini bilmediğimiz bir Kız Kulesi görünümü ile Boğaz manzarası özel koleksiyondadır (Anonim, 2001, s. 44; Kürkman, 2004, s. 586). Sanatçının Dolmabahçe Sarayı Müzesi'nde de 1892 tarihli ve imzalı bir boğaz manzarası bulunmaktadır. Bkz. Küçükhasaköylü (2007, s. 390-391).

³³ İmparator II. Wilhelm ve eşi, Sultan II. Abdülhamid döneminde, Yunanistan'a yaptıkları ziyaretlerinin ardından 18 Ekim 1898'de İstanbul'a da uğrayarak padişahı ziyaret etmişlerdir. 22 Ekim 1898'de İstanbul'dan ayrılmışlardır (Uzunçarşılı, 1983, s. 174). Diğer ziyaretleri için bkz. Şehsuvaroğlu (1972a, s. 20-27; 1972b, s. 80-87).

³⁴ Bkz. Milli Saraylar Arşivi, defter no. 555 (1315).

Resim 8. Augusta Victoria, Topkapı Sarayı Müzesi 17/466, 24 x 23cm, 1899, Josef Manas, Fotoğraf üzerine yağlıboya (Sürbahan, 2002, s. 82).

Sultan Abdülaziz döneminden 20. yüzyıl başına kadar karton veya fildişi üzerine portreler yapan ve zaman zaman da fotoğrafları renklendiren Josef Manas³⁵, fotoğrafçı Abdullah Biraderler ve Sebah & Joaillier'in atölyelerinde de çalışmıştır (Öztuncay, 2000, s. 94)³⁶. Onların çektikleri fotoğrafları renklendirmiş ya da fotoğraflarından yararlanarak portrelerini yapmıştır (Resim 9)³⁷. Armenag Sakızyan, 1933 tarihli makalesinde Josef Manas'ın aynı zamanda fotoğrafçı olduğundan söz eder (Sakızyan, 1933, ss. 52-57). Demek ki, 19. yüzyılın ikinci yarısında yaygın olan fotoğrafları renklendirme işini sürdürürken fotoğrafçılarla birlikte çalışmış ve/veya fotoğraf sanatıyla da ilgilenmiştir. Etkinlikleri göz önüne alındığında Josef Manas'ın da kuzenleri gibi daha çok portre ressamı olduğu ve saray için çalıştığı anlaşılmaktadır.

Resim 9. Serasker Rıza Paşa, Dolmabahçe Sarayı Müzesi Tablo Deposu 100/1271, 50 x 80 cm, Fotoğraf: Abdullah Biraderler, Renklendiren: Josef Manas (Küçükhasköylü, 2007, s. 392).

³⁵ Dolmabahçe Sarayı Müzesi koleksiyonunda bulunan fotoğraf üzerine yağlıboya tekniğinde yaptığı, 1890 civarında yapılmış Serasker Rıza Paşa'nın portresi bu eserlerinden biridir. Abdullah Biraderler tarafından çekilen fotoğraf Josef Manas tarafından renklendirilmiştir (Resim 9). Bkz. Küçükhasköylü 2007, s. 392; Sürbahan-2002, s. 83).

³⁶ Sebah & Joaillier hakkında bkz. Özendes (1999).

³⁷ Dolmabahçe Sarayı Müzesi'nde tespit ettiğimiz (Resim 9) Josef Manas'ın renklendirdiği bir portre bu bilgiyi kesinleştirir.

Sonuç

Manas ailesi ressamaları, özellikle portre alanına, hem teknik hem de ikonografya açısından Avrupalı tarzı yerleştirirken, Osmanlı resim sanatında yüzyıllardır varolan padişah portreleri geleneğini de sürdürmüştür.⁴⁰ 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaklaşık iki yüzyıl Osmanlı sarayı için çalışmış ailenin ressam üyelerinden Rafael Manas ve oğlu Manas Osmanlı resim sanatında tuval resminin öncüleri arasında yer alır. Zenop ve oğulları Rupen ile Sebuhan Manas, Avrupa hükümdarlarının -saraylarının çalışma odasında ayakta, kılıcıyla, harita ya da kitaplar arasında- gösterildiği modelleri izleyen padişah portreleriyle Osmanlı resim sanatında önemli bir yere sahiptir. Sultan Abdülaziz döneminden itibaren etkin olan ailenin son saray ressamı Josef Manas ise fotoğraf ve resmin birlikte anıldığı dönemde iki tekniği birleştirerek yine Avrupa tarzında yaptığı madalyon portrelerle padişah portreleri geleneğini 20. yüzyıl başına kadar devam ettirmiştir. Diplomatik görevlerini sürdüren bu ressamların sanat eğitimleri de padişahlar tarafından desteklenmiştir.

18. yüzyılda Katolikliğe geçen Manas ailesinin üyelerinin -başta İtalya olmak üzere- Avrupa'da eğitim almaları, dil öğrenmelerinin yanı sıra sanatta da kendilerini geliştirmelerini sağlamıştır. Dolayısıyla hem Osmanlı devletinin dış ilişkilerinde gerekli diplomat ihtiyacını karşılayacak öncelikli kişiler arasında olmuş, hem de sanat alanında gerekli rolü üstlenmişlerdir. Bu kişilerin birincil mesleklerinin diplomat olduğu ve 'saray ressamı' olarak tanımlanmalarının sürekli saray çevresinde olup resim yapan ve istihdamlarının salt bu şekilde yapıldığı anlamına gelmediği anlaşılmaktadır. Sadece dede Manas, onun oğlu Rafael, Rafael'in oğlu Manas Manas için bu durum söz konusudur. Fakat Zenop Manas ve oğulları daha çok elçiliklerde görev yapmış ve aynı zamanda saraydan gelen resim siparişlerini yerine getirmişlerdir. Babadan oğula hem diplomatlık hem de ressamlık yapan bu hanedan, Avrupalı tarzda yaptıkları padişah portreleriyle yönetici imgelerinin yaygınlaşmasını isteyen Osmanlı padişahlarının yenileşme hareketlerini sanat alanına yansıtan kişiler olmuşlardır.

Kaynakça

- Aceryan, H. (1976). *Hayotz Antznanunneri Bararan (Ermeni Şahıs İsimleri Sözlüğü)*. Erivan.
- Alguadiş, J., Çağman, F. ve Bağcı, S. vd., (2000). *Padişahın portresi, Tasvir-i Âl-i Osman*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Anonim. (1894). *Annuaire Oriental Commerce, industrie, administration, magistrature de l'Orient*, Costantinople: Annuaire Oriental Ltd.
- Anonim. (1998). *Osmanlı hat ve tablo müzayedesini (3 Mart 1998)*. İstanbul: Portakal Sanat ve Kültür Evi.
- Anonim. (2001). *Antik A.Ş. Müzayede Kataloğu (4 Kasım 2001)*. İstanbul: Antik A.Ş.
- Arseven, C. E. (1955). *Türk sanatı tarihi*. İstanbul.

⁴⁰ Padişah portreleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Alguadiş, Çağman ve Bağcı, (2000).

- Avédissian, O. (1959). *Peintres et sculpteurs Arméniens*. Le Caire.
- Azaryan, M. (1981). Manas. *Haykakan Sovetakan Hanragitran* içinde, vol. VII. Erivan.
- Bacquê-Grammont, J. L., Kuneralp S. ve Hitzel F. (1991). *Représentants permanents de la France en Turquie (1536-1991) et de la Turquie en France (1797-1991)*. Paris-İstanbul.
- Beydilli, K. (1995). *II. Mahmud devrinde Katolik Ermeni Cemaati ve Kilisesi'nin tanınması (1830)*. Harvard: Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- Bohçalıyan, A Bohçalıyan, A. (1989). *Anarg mı Hay nıgariçütyan vra (Ermeni Resmine Bir Bakış)*. Viyana: Mikhitaristler Matbaası.
- Cezar, M. (1995). *Sanatta Batı'ya açılış ve Osman Hamdi I-II*. İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı yayınları.
- Çark, Y. G. (1966). *Türk Devleti hizmetinde Ermeniler*. İstanbul: Yeni Basımevi.
- D'Ohsson, I. M. (t.y.) *18. yüzyıl Türkiyesinde örf ve adetler*. (Çev. Z. Yüksel), İstanbul: Kervan Kitapçılık.
- D'Ohsson, I. M. (1788, 1790, 1824). *Tableau général de l'Empire Othoman.I-III*. Paris: Monsieur.
- D'Ohsson, I. M. (2001). *Tableau général de l'Empire Othoman.I-V*. İstanbul: İsis Yayınları.
- Halil Edhem. (1924). *Elvah-ı Nakşiye koleksiyonu* (Haz. G. Elibal). İstanbul: Karacan Yayını.
- İnciciyan, P. Ğ. (1956). *XVIII. Asırda İstanbul*. İstanbul: İstanbul Fethi Derneği.
- İrepoğlu, G. (1999). Lale Devri'nin 'Çelebi' nakkaşı: Levni. *Sanat Dünyamız*, 73, 235-243.
- İrepoğlu, G. (2000). Kitaptan tuvale, yenilik ve değişim. S. Kangal (Ed.) *Padişahın portresi, Tesavir-i Âl-i Osman*. içinde (s. 376-439). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Kuran, E. (1988). *Avrupa'da ikamet elçiliklerinin kuruluşu ve ilk elçiliklerin siyasi faaliyetleri, 1793-1821*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 20.
- Küçükhasköylü, N. (2007). Dolmabahçe Sarayı'ndan bir ressam: Josef Manas. K. Kahraman (Ed.), *150. Yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyumu- Bildiriler, I* içinde (ss. 377-392). İstanbul: TBMM Yayınları.
- Kürkman, G. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni ressamlar I-II*. İstanbul: Mathusalem Yayınları.
- Lewis, B. (1970). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. (M. Kıratlı, Çev.), Ankara.
- Mantran, R. (1995). *XVI.-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu*. (M. A. Kılıçbay, Çev.), Ankara: İmge Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1985). Osmanlı İmparatorluğu'nda millet. *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* içinde, cilt IV (ss. 996-1001). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ozanoğlu, G. S. (1983). Şeker Ahmed Paşa ve Türkiye'de Resim Sergisinin 110. Yılı, *Yeni Boyut Plastik Sanatlar Dergisi*- Mayıs, 14-15.
- Özendes, E. (1999). *Sébah&Joallier'den Foto Sabah'a Fotoğrafta Oryantalizm*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Özendes, E. (1995). *Osmanlı İmparatorluğu'nda fotoğrafçılık (1839-1919)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özendes, E. (1996). İmparatorluk başkentinde 19. yüzyıl fotoğrafçılığı. *19. yüzyıl İstanbul Sanat Ortamı (Habitat II'ye Hazırlık Sempozyumu) 14-15 Mart 1996 Bildiriler*, içinde (ss. 81-94). İstanbul: Sanat Tarihi Derneği Yayınları.
- Özendes, E. (1998). *Abdullah Frères, Osmanlı Sarayının fotoğrafçıları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Öztuncay, B. (2000). *Vasilaki Kargopulo*. İstanbul: Bos Yayınları.
- Pamukciyan, K. (1987). Ünlü hassa ressamı Rapayel ve Eserleri (? - 1780). *Tarih ve Toplum*, 40, 28-33.
- Pamukciyan, K. (1990). Osmanlı döneminde İstanbul sergilerine katılan Ermeni ressamlar. *Tarih ve Toplum*, 80 (Ağustos), 34-98.
- Pamukciyan, K. (1994). Manas Ailesi. N. Akbayar vd.(Ed.) *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde, cilt V (ss. 286-287). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını.
- Renda, G. (1977). *Batılılaşma dönemi Türk resim sanatı 1700-1850*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Renda, G. (Ed.) (1994). *Çağlarboyu Anadolu'da kadın*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Renda, G. (1996). Ressam Konstantin Kapıdağlı hakkında yeni görüşler. *19. yüzyıl İstanbul'unda Sanat Ortamı (Habitat II'ye Hazırlık Sempozyumu) 14-15 Mart 1996 Bildiriler* içinde (ss. 139-162). İstanbul: Sanat Tarihi Derneği Yayınları.
- Renda, G. (2000). Portrenin son yüzyılı. S. Kangal (Ed.) *Padişah Portresi, Tasvir-i Al-i , Osman* içinde (ss. 440-543). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Renda, G. (2002). Osmanlılarda Portreli Nişanlar, *Uluslararası Sanat tarihi Sempozyumu, Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan*, İzmir, Ege Üniversitesi Yayınları, 491-501.
- Sakızıyan (Sakisian), A. (1940). *Page's d'Art Armenien*. Paris: Fonds Melkonian.
- Sakızıyan, A. (1932). 19. daru sultanların hay manranıkariçneri (19. yüzyıl sultanlarının Ermeni minyatüristleri). *Surp Pıgırdiç Hastahanesi Yıllığı* içinde, (ss.144-148). İstanbul.
- Sakızıyan, A. (1933). Manasneri hay nıgariçneri harstin mı (Manaslar, bir Ermeni ressam hanedanı). *Surp Pıgırdiç Hastahanesi Yıllığı* içinde, (ss.52-57). İstanbul.
- Saris, M. (2010). *İstanbullu Rum ressamlar/Greek painters of İstanbul*. İstanbul: Birzamanlar Yayıncılık.
- Saris, M. (2003). *Ermeni resim sanatı*. İstanbul: Agos Yayınları.
- Stepanyan, G. (1981). Manas. *Kensagrakan Bararan (Biyografik Sözlük)* içinde. Erivan: Sovetakan Kırog.
- Sürbahan, N. (2002). *19. Yüzyıl Osmanlı Sarayı'nda ressam Manas ailesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.

- Şehsuvaroğlu, B. N. (1972a). Alman İmparatoru II. Wilhelm'in yurdumuzu ziyaretleri I.
Hayat Tarih Mecmuası, 6, 20-27.
- Şehsuvaroğlu, B. N. (1972b). Alman İmparatoru II. Wilhelm'in yurdumuzu ziyaretleri II.
Hayat Tarih Mecmuası, 7, 80-87.
- Şimşir, B. (1982). *İngiliz belgelerinde Osmanlı Ermenileri I, (1856-1880)*. Ankara: Türk tarih Kurumu Yayınları.
- Şişman, A. (2004). *Tanzimat döneminde Fransa'ya gönderilen Osmanlı öğrencileri (1839-1876)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tajan, A. P. (1991). *Art Islamique, Paris-Hotel Drouot- Sailes*, 18-19.XI. Paris.
- Tekin, T. (1997). *Tarih boyunca Türkçenin yazımı*. İstanbul: Simurg Kitabevi.
- Toderini, G. (1787). *Letteratura Turchesca, III*. Venezia: Giacomo Storti.
- Tuğlacı, P. (1981). *Osmanlı mimarlığında batılılaşma dönemi ve Balyan ailesi*. İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınları.
- Tuğlacı, P. (1983). *Ayvazovski Türkiye'de*. İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınları.
- Tuncer, H. (2000). *19. yüzyılda Osmanlı Avrupa ilişkileri*. Ankara: Ümit yayınları.
- Unat, F. R. (1968). *Osmanlı sefirleri ve sefaretnameleri*. (Haz. B.S. Baykal), Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1983). *Osmanlı tarihi*. Ankara: TTK Basımevi.
- Williamson, G. C. (1904). *History of portrait miniatures*, London: George Bell Sons.

